

Prof. dr. Suad Kurtćehajić
Univerzitet u Sarajevu / University of Sarajevo
Fakultet političkih nauka / Faculty of Political Sciences

UDK 342.52 (497.15) „1943“

Stručni članak

**ZNAČAJ OBNOVE BOSANSKOHERCEGOVAČKE
DRŽAVNOSTI NA PRVOM ZASJEDANJU ZAVNOBiH-a**

**IMPORTANCE OF RENEWAL OF BIH STATEHOOD
AT THE FIRST SESSION OF ZAVNOBiH
(*National Anti-Fascist Council of the People's Liberation of
Bosnia and Herzegovina*)**

Sažetak

Održavanje prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a u Mrkonjić-Gradu 25. i 26. novembra 1943. godine historijski je događaj za Bosnu i Hercegovinu jer su na tom skupu predstavnici svih naroda u Bosni i Hercegovini prvi put nakon 480 godina, od kada je Bosna izgubila svoju državnost padom pod Osmanlije 1463. godine, sastali da slobodno i svojevotjno odluče o njenoj sudbini. U tom smislu 173 vijećnika koja su izabrana od 247 delegata ZAVNOBiH-a zauzeli su stanovište o Bosni i Hercegovini formulacijom sadržanom u Rezoluciji ZAVNOBiH-a pod tačkom 5. u kojoj je izražena volja naroda u Bosni i Hercegovini da njihova zemlja – koja nije ni srpska, ni hrvatska, ni muslimanska nego i srpska, i hrvatska, i muslimanska – bude slobodna i zbratimljena Bosna i Hercegovina, u kojoj će biti osigurana puna ravnopravnost i jednakost Srba, Muslimana i Hrvata, čime je proklamiran princip idealnog suvlasništva na teritoriji Bosne i Hercegovine. Ovaj princip, s druge strane, znači da nijedan narod koji u Bosni i Hercegovini živi neće imati ekskluzivitet ni na jednom njenom pedlju. Time su udareni temelji novovjekovnoj državnosti Bosne i Hercegovine. Ova državnost je ostvarivana u jugoslavenskoj federaciji, ali se u situaciji jugoslavenske krize koja je završila disolucijom pokazala kao najbitnija činjenica za put Bosne i Hercegovine u nezavisnost, što je uslijedilo početkom 1992. godine.

Ključne riječi: *Bosna i Hercegovina, ZAVNOBiH, AVNOJ, Tito, državnost*

Summary

The first Session of ZAVNOBiH in Mrkonjić Grad, held on 25 and 26 November 1943, was historical event for Bosnia and Herzegovina. For the first time after 480 years since Bosnia had lost its statehood by the Ottoman Empire in 1463,

representatives of all nations in Bosnia and Herzegovina met to freely and willfully decide on its destiny. In this regard, 173 councilors, elected out of 247 ZAVNOBiH delegates postured on Bosnia and Herzegovina by formulation included in ZAVNOBiH Resolution under the item 5 where the will of the people of Bosnia and Herzegovina was expressed. Their country, that is not neither Serbian or Croatian or Muslim, but Serbian, Croatian and Muslim should be free and united Bosnia and Herzegovina where full equality and parity of Serbs, Muslims and Croats will be ensured. In this way the principle of ideal co-ownership on the territory of Bosnia and Herzegovina was proclaimed. On the other hand, this means that there are no people that live in Bosnia and Herzegovina that have exclusivity on any inch of it. In this way the foundations of the new Statehood of Bosnia and Herzegovina were laid. This Statehood was achieved in the Yugoslav federation but in the situation of Yugoslav crisis that ended with the dissolution, proved to be the most important fact for Bosnia and Herzegovina's independence, what happened at the beginning of 1992.

Key words: *Bosnia and Herzegovina, ZAVNOBiH, AVNOJ¹, Tito, Statehood.*

Osvajanjem Jajca i pogubljenjem posljednjeg bosanskog kralja, Stjepana Tomaševića, 1463. god. Bosna je pala pod osmansku vlast.

Mada je prestala postojati kao samostalna država, Bosna je u narednim stoljećima kroz gotovo cijeli svoj period egzistiranja od gubitka državnosti, 1463. god., pa do obnove državnosti 25. 11. 1943. god.² zadržala određena politička identifikaciona obilježja.

U tom smislu, u okviru Osmanskog carstva najprije je oformljen Bosanski sandžak 1463. god., zatim Hercegovački 1470. god., pa Zvornički (između 1478. i 1483.) te Kliški 1537. god. da bi do osnivanja posebnog, Bosanskog pašaluka (beglerbegluka, ajaleta, ejaleta) došlo 1580. god.

U Bosanski ajalet su ušle sve zemlje iz bosanske srednjovjekovne države te od Osmanlija zauzeti dijelovi Dalmacije i Slavonije.³

¹ Acronym for Anti-Fascist Council for the National Liberation of Yugoslavia. Op. Trans.

² 25. 11. 1943. god. uzima se kao dan obnovljene državnosti Bosne i Hercegovine po danu početka prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a koje je održano u Mrkonjić-Gradu (Varcar-Vakufu). Zbog značaja spomenutog događaja Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine 6. 3. 1995. god. donijelo je Ukaz o proglašenju Zakona o proglašenju 25. novembra Danom državnosti Bosne i Hercegovine, koji je Skupština Republike Bosne i Hercegovine donijela na sjednici Skupštine od 28. februara 1995. godine. Vidi: Ibrahimagić, O. (1997) *Državnost i nezavisnost Bosne i Hercegovine*, Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo, str. 71–73.

³ Ibrahimagić, O. (1999) *Politički sistem Bosne i Hercegovine*, Magistrat, Sarajevo, str. 28.

Donošenjem Uredbe o uređenju Bosanskog vilajeta 1864. godine Bosna je u okviru Osmanskog carstva nastavila svoju političku egzistenciju kao Bosanski vilajet da bi, potom, u okvirima Austro-Ugarske monarhije (1878–1918) zadržala specifičan pravni položaj u vidu *corpus separatum*.

Stvaranjem zajedničke južnoslavenske države pod nazivom Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca (SHS) 1. 12. 1918. god. Bosna je privremeno zadržala neke oblike državnosti, što je trajalo do donošenja prvog ustava Kraljevine SHS, poznatijeg po datumu donošenja kao „Vidovdanski ustav”, kojim je pravno sankcionirano stajalište nacionalnog unitarizma i državnog centralizma.⁴

Jugoslavenska muslimanska organizacija, kao politička stranka koja je u najvećoj mjeri okupljala i artikulirala interese bosanskih muslimana prilikom donošenja tzv. Vidovdanskog ustava, osigurala je da se u njegov sadržaj ugradi odredba sadržana u članu 135. prema kojoj će se, u slučaju regionalne podjele zemlje, sačuvati teritorijalna cjelovitost Bosne i Hercegovine u njenim historijskim granicama, što je i ispoštovano. Takvo stanje je trajalo do kraljeve proklamacije od 6. 1. 1929. god.⁵ i donošenjem zakona o nazivu i podjeli Kraljevine na upravna područja od 3. 10. 1929. god. u kojem dolazi do privremene razgradnje bosanskohercegovačkog historijskog tkiva.

Njime je zvanični naziv zemlje promijenjen u Kraljevina Jugoslavija, država je podijeljena na devet banovina, a teritorij Bosne i Hercegovine razbijen i podijeljen u četiri banovine, i to tako da su se, izuzev Vrbaske banovine kojoj nisu dodavane nebosanske zemlje, osim općine Dvor na Uni, ostale tri banovine (Drinska, Zetska i Primorska), imale uklopiti u srpska, crnogorska i hrvatska etnička područja. Ovakva podjela učinila je da se historijske granice Bosne više nisu mogle prepoznati. Pritom Bošnjaci ni u jednoj banovini nisu bili u apsolutnoj većini.

Naredna dešavanja koja se tiču Bosne pokazuju da ona sve više postaje predmet velikosrpskih i velikohrvatskih aspiracija, što svoju punu kulminaciju doživljava u podjeli Bosne i Hercegovine sporazumom koji je nastao između predsjednika i potpredsjednika vlade Kraljevine Jugoslavije: Dragiše Cvjetkovića i lidera HSS-a⁶ Vlatka Mačeka.

Tim sporazumom rješenje „hrvatskog pitanja” osnivanjem Banovine Hrvatske učinjeno je na račun Bosne i Hercegovine. Naime, trinaest srezova

⁴ Isto, str. 53.

⁵ Događaj je poznatiji pod nazivom „šestojanuarska diktatura”.

⁶ Hrvatska seljačka stranka.

iz Bosne i Hercegovine našlo se u sastavu Banovine Hrvatske,⁷ čime je izvršena razgradnja bosanskohercegovačkog historijskog prostora. Ostatak Bosne i Hercegovine koji se nalazio u sastavu Vrbaske, Zetske i Drinske banovine trebao je biti predmet srpske interesne sfere i shodno tome ući u sastav buduće srpske banovine pod nazivom „srpske zemlje“, koja je trebala biti formirana kao pandan Banovini Hrvatskoj.⁸

Početak Drugog svjetskog rata, 1. septembra 1939. godine, onemogućio je u pravno-političkom smislu implementiranje ovog sporazuma.⁹

Zamišljeno rješenje o podjeli Bosne između srpske i hrvatske interesne sfere izazvalo je talase nezadovoljstva građana Bosne, a posebno studentske omladine svih nacionalnosti (Srba, Bošnjaka, Hrvata i Jevreja) koja se nalazila na sveučilištima u Zagrebu i Beogradu.

S obzirom da u tom periodu Komunistička partija Jugoslavije odbacuje „integralno jugoslavenstvo”¹⁰ i kao značajan korak naprijed u rješavanju nacionalnog pitanja vidi izgradnju Jugoslavije na federativnim principima, bosanskohercegovački komunisti afirmiraju ideju političke autonomije Bosne i Hercegovine.

Shodno tome, iako na početku KPJ nije imala jasan stav o pitanju položaja Bosne u budućoj jugoslavenskoj državi, postepeno sazrijeva svijest da u takvoj državi Bosna i Hercegovina treba imati status autonomne pokrajine.

U izgradnji ovakvog stanovišta veliki značaj ima i Peta zemaljska pokrajinska konferencija KPJ za Bosnu i Hercegovinu, održana u julu 1940.

⁷ To su: Brčko, Bugojno, Derventa, Duvno, Fojnica, Gradačac, Konjic, Livno, Ljubuški, Mostar, Prozor, Stolac i Travnik.

⁸ Prema sačuvanom Nacrtu uredbe o organizaciji banovine „srpske zemlje” u njen sastav bi ušle teritorije Vrbaske, Drinske, Zetske, Dunavske, Moravske i Vardarske banovine, a sjedište bi joj bilo u Skoplju. Vidi: Imamović, M. (1997) *Historija Bošnjaka*, Preporod, Sarajevo, str. 520.

⁹ Ovdje treba istaći da je, prema Ustavu Kraljevine Jugoslavije iz 1931. godine, svaku teritorijalnu promjenu u zemlji kojom se potvrđuje novo teritorijalno-političko uređenje zemlje trebala potvrditi Narodna skupština. S obzirom da je ona bila raspuštena pred održavanje novih izbora, nije je bilo moguće sazvati. Pošto je u međuvremenu, 1. septembra 1939. godine, izbio Drugi svjetski rat, izbori nisu održani, tako da ni sporazum Cvetkovića – Mačeka od 26. 8. 1939. godine nikada nije ni potvrđen.

¹⁰ Stanovište o postojanju jedne jugoslavenske nacije koja je sastavljena od tri plemena (Srbi, Hrvati i Slovenci). Ovakvo gledanje je negiralo nacionalne posebnosti jugoslavenskih naroda. Najveći protagonista i realizator ovakvog stanovišta bio je kralj Aleksandar Karađorđević. Ovakvo stremljenje je svoj pravni izraz našlo u donošenju Zakona o nazivu i podjeli Kraljevine na upravna područja od 3. 10. 1929. god. i promjeni naziva zemlje Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca u Kraljevina Jugoslavija.

godine u Sarajevu¹¹, gdje su bosanskohercegovački komunisti otvoreno izišli s idejom narodne autonomije Bosne i Hercegovine u kojoj će ravnopravno u demokratiji živjeti Srbi, Bošnjaci i Hrvati.

Takvo gledanje potvrđeno je i na Petoj zemaljskoj konferenciji KPJ održanoj u oktobru 1940. godine u Zagrebu.

Istovremeno, velikosrpski i velikohrvatski politički krugovi oštro su se protivili svakoj pomisli o bosanskoj autonomiji.

Prvi ni u jednoj varijanti Bosnu i Hercegovinu nisu mogli vidjeti odvojeno od Srbije, a drugi su smatrali da Hrvatsku treba izdvojiti iz sastava Jugoslavije, izvršiti prisajedinjenje Bosne i Hercegovine Hrvatskoj i time realizirati ideje „oca domovine” Ante Starčevića.

Ovakva suprotstavljena gledanja o položaju i statusu Bosne i Hercegovine bila su prisutna uoči napada Njemačke i Italije na Jugoslaviju.

Rat sila osovine¹² protiv Kraljevine Jugoslavije trajao je svega dvanaest dana (od 6. do 17. aprila 1941. god.) i završen je bezuvjetnim kapituliranjem svih oružanih snaga Kraljevine Jugoslavije.

Nakon toga došlo je do komadanja teritorija Kraljevine Jugoslavije od sila osovine i njenih saveznika.

U toj situaciji Bosna i Hercegovina je ušla u sastav novostvorene Nezavisne države Hrvatske (skraćeno NDH) koju je 10. aprila 1941. god., dakle, četiri dana nakon napada sila osovine na Kraljevinu Jugoslaviju, proglasio vođa ustaške grupe u Zagrebu Slavko Kvaternik. NDH je, pored Bosne i Hercegovine, obuhvatala teritorije uže Hrvatske, Slavonije te dijelove Dalmacije koje Italija nije anektirala. Međutim, dijelovi Dalmacije koji su ostali u okviru Jadranskog pojasa bili su pod neposrednom italijanskom upravom.

Kroz Bosnu i Hercegovinu, koja je inkorporirana u NDH, povučena je demarkaciona linija između Njemačke i Italije koja je određivala njihove interesne sfere.

„Nezavisna država Hrvatska” bila je kvislinška i marionetska tvorevina sila osovine posredstvom koje su okupatori, a naročito Nijemci, ostvarivali svoje vojne i ekonomske interese eksploatizirajući bogate prirodne resurse tog područja. Dalje treba istaći da je njemački i italijanski okupator ograničavao

¹¹ Borovčanin, D. (1979) *Izgradnja bosanskohercegovačke državnosti u uslovima NOR-a*, Svjetlost, Sarajevo, str. 60.

¹² Pod ovim terminom podrazumijevat ćemo Njemačku i Italiju. Iako je Japan bio na strani sila osovine, nije aktivnije djelovao na prostorima bivše Jugoslavije.

vlast NDH, a ponekad kad mu je to bilo potrebno na određenim područjima, i suspendirao vlast NDH i povjeravao je svojim komandantima.

U okriljima te države učinjeni su strahoviti zločini prema srpskom¹³, jevrejskom¹⁴ ali i bošnjačkom i romskom narodu kao i među pripadnicima samog hrvatskog naroda ukoliko su se na bilo koji način pokušali usprotiviti ovakvoj državi ili su ometali njeno funkcioniranje.

Nasuprot velikohrvatskoj ideji oličenoj u NDH i pokretu ustaša, Bosna i Hercegovina je bila predmet i velikosrpske koncepcije oličene u četničkom pokretu.

Teorijska platforma po kojoj su protagonisti velikosrpske politike djelovali bila je programski dokument „Homogena Srbija”¹⁵ Stevana Moljevića.¹⁶ Ovome treba pridružiti i „Instrukcije” četničkog vođe Draže Mihajlovića¹⁷ majoru Đorđu Lašiću i kapetanu Pavlu Đurišiću od 20. decembra 1941. godine u kojima su sadržani ciljevi četničkih odreda.¹⁸

Osnovne smjernice tih dokumenata bile su da Srbi trebaju imati vodeću ulogu na Balkanu te da u tom smislu treba stvoriti veliku Jugoslaviju, a u okviru nje veliku Srbiju. Shodno tome, potrebno je izvršiti razgraničenje sa Slovencima i Hrvatima kako bi se znalo šta je u toj zemlji srpsko, i to tako da najprije treba stvoriti proširenu Srbiju koja će obuhvatiti sva etnička prostranstva na kojima Srbi žive.¹⁹

¹³ Treba istaći da je širenje antisrpskog raspoloženja i biološko uništenje Srba spadalo u red prioriternih ciljeva NDH.

¹⁴ Masovna fizička likvidacija Jevreja, uz prethodna ponižavanja i mučenja, vršena je u okviru NDH nemilosrdno.

¹⁵ Petranović, B. – M. Zečević (1987) *Jugoslovenski federalizam: Ideje i stvarnost*, Prosveta, Beograd, str. 675–678.

Također pogledati: Dedijer, V. – A. Miletić (1990) *Genocid nad muslimanima*, Svjetlost, Sarajevo.

¹⁶ Stevan Moljević (1887–1967), po zanimanju advokat, od 1941. godine član Nacionalnog glavnog odbora četnika, od 1943. godine politički savjetnik četničkog vođe generala Draže Mihajlovića; po okončanju rata suđeno mu je zajedno s Dražom Mihajlovićem, a osuđen je 15. jula 1946. god. na dvadeset godina lišenja slobode s prinudnim radom.

¹⁷ Dragoljub Draža Mihajlović, generalštabni general, nalazio se na čelu Komande četničkih odreda jugoslavenske vojske i bio je predstavnik izbjegličke vlade u Londonu; po okončanju rata je uhvaćen, optužen i 15. jula 1946. god. osuđen na smrt strijeljanjem.

¹⁸ Dedijer, V. – A. Miletić (1990) *Genocid nad muslimanima*, Svjetlost, Sarajevo, str. 25–31.

¹⁹ O granicama velike Srbije vidi detaljno: Dedijer, V. – A. Miletić (1990) *Genocid nad muslimanima*, Svjetlost, Sarajevo, str. 10–11.

U takvu Srbiju trebalo je integrirati teritorije Kosova i Metohije, Vojvodine, Makedonije, Crne Gore, Bosne i Hercegovine te značajnije dijelove Hrvatske.²⁰

Bošnjacima, i to onim najuglednijim i najbogatijim, bilo je određeno likvidiranje u smislu obezglavlivanja i zastrašivanja bošnjačkog naroda koji bi potom bio izložen sistematskom protjerivanju u Tursku.

Što se Jugoslavije²¹ tiče, kao što je navedeno, predviđeno je njeno proširenje prema Istri i Trstu, Bugarskoj²² te sjevernoj Albaniji sa Skadrom. U tom smislu, nekad unitarnu Kraljevinu Jugoslaviju zamijenila bi Kraljevina Jugoslavija izgrađena na federalnom principu koja bi se sastojala od tri federalne jedinice: velike Srbije, minorne Hrvatske i Slovenije.²³

U nastojanju da realiziraju program „Homogena Srbija” i ciljeve četničkih odreda sadržane u „Instrukcijama” Draže Mihajlovića, četnici su pribjegli masovnim zločinima, posebno prema Bošnjacima u Bosni i Hercegovini i Sandžaku.

Ustaškom i četničkom zloduhu koji se nadvio nad Bosnom i Hercegovinom, te mračnim politikama vođenim od okupacionih snaga Njemačke i Italije i njenih kolaboracionista, odlučno se suprotstavila Komunistička partija Jugoslavije (skraćeno KPJ) tražeći izlaz u općenarodnom otporu fašizmu i suprotstavljanju politici zavađanja naroda.

U tom smislu, nakon niza sastanaka i savjetovanja i nakon što su postignute neophodne prethodne pripreme, Politički biro CKKPJ²⁴ je na sjednici od 4. jula 1941. godine donio odluku o dizanju oružanog ustanka u Jugoslaviji protiv fašističkih okupatora i njegovih domaćih saveznika.

Za implementiranje spomenute odluke na Bosnu i Hercegovinu bio je, od CKKPJ, zadužen Svetozar Vukmanović Tempo. On je odmah po dolasku u Sarajevo sazvao sjednicu Pokrajinskog komiteta KPJ za BiH koja je održana

²⁰ Demirović, M. (1999) *Bosna i Bošnjaci u srpskoj politici*, Ekonomski fakultet Bihać i Pravni fakultet Bihać, Bihać.

²¹ Dedijer, V. – A. Miletić (1990) *Genocid nad muslimanima*, Svjetlost, Sarajevo, str. 26 („Instrukcije” Draže Mihajlovića).

²² Što se Bugarske tiče, uže zbliženje s njom predviđeno je nakon povezivanja svih srpskih krajeva u jednu cjelinu i zaživljenja homogene Srbije; vidi: Petranović, B. – M. Zečević (1987) *Jugoslovenski federalizam: Ideje i stvarnost*, Prosveta, Beograd, str. 677.

²³ Isto.

²⁴ Centralni komitet Komunističke partije Jugoslavije.

13. jula 1941. godine. Na toj sjednici Tempo je saopćio odluke CKKPJ o dizanju ustanka.

Nakon što su stvorene neophodne pretpostavke, započelo se s prvim akcijama, i to 27. jula napadom na neprijateljski garnizon u Drvaru. Istog dana oslobođeni su Bosansko Grahovo i Oštrelj.²⁵ Ustanak se brzo proširio i na druge krajeve BiH.

Dolazak Vrhovnog štaba NOP-a²⁶ s vrhovnim komandantom Josipom Brozom Titom²⁷ u istočnu Bosnu u decembru 1941. godine dovodi Bosnu i Hercegovinu u središte borbe protiv fašizma, te ona postaje poprište najvećih bitaka i centar odlučivanja o sudbini kako Bosne i Hercegovine tako i cijele Jugoslavije.

Razvoj ustanka u Bosni i Hercegovini dovodi do oslobađanja većeg broja gradova i stvaranja slobodne teritorije. S obzirom na prioritete ciljeve, među koje je spadalo i rušenja sistema stare vlasti, rukovodstvo NOP-a od samog početka vodilo je računa da se onemogućiti povratak na staro, te da se narodnooslobodilačka borba učini instrumentom uspostave nove vlasti.

Tako je već na prvom istaknutijem skupu, a to je bilo vojno-političko savjetovanje koje je održano u Stolicama kod Krupnja 26. septembra 1941. god., pored ostalog donijet zaključak da se na svim oslobođenim područjima imaju oformiti narodnooslobodilački odbori kao organi nove vlasti.

Sljedeća značajna faza u razvoju i unapređenju rada narodnooslobodilačkih odbora učinjena je donošenjem pravnih propisa izdatih od Vrhovnog štaba u februaru 1942. godine u Foči, koji su po mjestu gdje su donijeti poznati pod nazivom „Fočanski propisi”.²⁸ U septembru 1942. godine izdao je Vrhovni štab u Bosanskoj krajini propise koji su po mjestu donošenja poznatiji kao „Krajiški propisi”.

²⁵ Borovčanin, D. (1979) *Izgradnja bosanskohercegovačke državnosti u uslovima NOR-a*, Svjetlost, Sarajevo, str. 85.

²⁶ Narodnooslobodilački pokret.

²⁷ Josip Broz Tito (1892–1980) je bio velika historijska ličnost. Vrtoglav politički uspon Tito započinje 1937. godine kada je preuzeo vođstvo KPJ. Tokom rata protiv fašizma bio je vrhovni komandant narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije, a stvaranjem federativne Jugoslavije dolazi na njeno čelo gdje je i ostao sve do svoje smrti, 1980. godine. Njegova karizma odredila je u značajnoj mjeri kretanja na području bivše Jugoslavije tokom cijelog perioda njegovog vladanja.

²⁸ Sućeska, A. (1995) *Državno-pravni razvitak Bosne i Hercegovine*, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo, str. 131–133.

S obzirom da ovi akti svoju snagu ne crpe iz pravnog sistema Kraljevine Jugoslavije već su zasnovani na prirodnom pravu proisteklom iz narodnooslobodilačke borbe, mogli bismo reći da oni sadrže klicu nove ustavnosti koja raskida vezu s dotadašnjim pravnim kontinuitetom, te u tom smislu predstavljaju nove, revolucionarne pravne akte.²⁹

Narodnooslobodilački odbori su u prvo vrijeme imali karakter lokalnih organa. No, njihovo oformljivanje i razvoj stvorili su pretpostavke za izgradnju najviših organa vlasti u vidu Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja (AVNOJ) kao najvišeg organa vlasti, te zemaljskih antifašističkih vijeća u pojedinim budućim federalnim jedinicama.

U tom smislu, nakon izvršenih priprema došlo je do sazivanja predstavnika svih zemalja Jugoslavije.

Osnivački skup, na kojem su od pozvanog 71 delegata bila prisutna 54,³⁰ održan je u Bihaću 26. i 27. novembra 1942. godine. Nakon referata koji je prvog dana zasjedanja održao Josip Broz Tito kao vrhovni komandant NOVJ,³¹ u kojem je iznio razloge oformljivanja i zadatke koje AVNOJ, kao tijelo koje se treba konstituirati, treba ispunjavati, drugog dana zasjedanja donesena su tri akta, i to 1. Rezolucija o stvaranju Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije, 2. Rezolucija o organizaciji AVNOJ-a i 3. Proglas narodu Jugoslavije.³²

Time je konstituirano Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije (skraćeno AVNOJ) kao vrhovno predstavničko tijelo svih naroda Jugoslavije, ali još uvijek ne i najviši zakonodavni organ.

Period poslije osnivanja AVNOJ-a bio je prožet dramatičnim događajima. Narodnooslobodilački pokret je bio suočen s najjačim udarima okupatora. Radilo se o četvrtoj i petoj³³ neprijateljskoj ofanzivi koje su bile usmjerene da unište vrhovni štab i narodnooslobodilački pokret. Nakon što su, uz velike žrtve i ogromne napore, ovi udari uspješno prebrođeni, NOP doživljava veliku ekspanziju, širi se slobodna teritorija, povećava se brojnost pokreta i rastu simpatije naroda prema NOP-u, a istovremeno slabi utjecaj izbjegličke vlade kako u zemlji tako i u inostranstvu zbog postojanja sve većeg broja

²⁹ Fira, A. (1979) *Ustavno pravo*, Privredni pregled, Beograd, str. 78.

³⁰ Borovčanin, D. (1979) *Izgradnja bosanskohercegovačke državnosti u uslovima NOR-a*, Svjetlost, Sarajevo, str. 50.

³¹ Skraćenica za Narodnooslobodilačku vojsku Jugoslavije.

³² Borovčanin, D. (1979) *Izgradnja bosanskohercegovačke državnosti u uslovima NOR-a*, Svjetlost, Sarajevo, str. 151.

³³ U narodu poznate kao Bitka na Neretvi i Bitka na Sutjesci.

dokaza o kolaboraciji četničkih snaga³⁴ sa silama osovine. U isto vrijeme istina o borbi Titovih partizana prodire u svijet.

Na svjetskoj sceni dolazi do obrta. Saveznici su tokom 1943. godine počeli nanositi smrtonosne udarce silama osovine. Italija je natjerana na kapitulaciju, a Njemačka potiskivana prema granicama Rajha, što je ukazivalo na skori slom fašizma i završetak Drugog svjetskog rata.

Sve je to stvaralo pretpostavke za transformiranje karaktera AVNOJ-a od vrhovnog političkog predstavničkog tijela u najviši organ vlasti.

No, za realiziranje ove zamisli bilo je potrebno izvršiti određene pripreme radnje, u prvom redu stvoriti zemaljska antifašistička vijeća narodnog oslobođenja.

Kad je riječ o Bosni i Hercegovini kao centralnom predmetu ovog rada, potrebno je istaći neke momente.

U koncepcijama koje su dominirale među rukovodstvom KPJ kao idejne i rukovodeće snage NOP-a, negdje do sredine 1943. godine, Bosni i Hercegovini je bio određen status neke vrste autonomije u budućoj jugoslavenskoj zajednici.

Iznova su u ljeto 1943. godine življe krenule diskusije o položaju BiH. Možemo reći da je inicijalna kapisla za ovakvu raspravu data nakon održavanja prvog zasjedanja Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske (ZAVNOH) u junu 1943.

Tom prilikom ZAVNOH je donio rezoluciju u kojoj se, pored ostalog, kaže „da se ZAVNOH izjasnio za slobodnu i demokratsku Hrvatsku u bratskoj zajednici sa slobodnom Srbijom, slobodnom Slovenijom, slobodnom Crnom Gorom, slobodnom Makedonijom i slobodnom Bosnom i Hercegovinom”.³⁵

Time se prvi put spominje egzistencija Bosne i Hercegovine kao ravnopravne članice s ostalim jugoslavenskim zemljama.

Ovdje treba istaći i značajnu ulogu koju je odigrao Josip Broz Tito u pogledu inicijative za osnivanje Zemaljskog vijeća.

³⁴ Ovdje treba istaći da su četničke snage Draže Mihajlovića u toku četvrte neprijateljske ofanzive na Neretvi doživjele veliki poraz od narodnooslobodilačke vojske. Od tog poraza četnici se nisu oporavili, te se on može označiti kao politički i vojnički slom četnika.

³⁵ Borovčanin, D. (1979) *Izgradnja bosanskohercegovačke državnosti u uslovima NOR-a*, Svjetlost, Sarajevo, str. 170.

Naime, poslije pete neprijateljske ofanzive Tito se kod Kladnja sastao s nekim članovima Pokrajinskog komiteta Komunističke partije za Bosnu i Hercegovinu. Tom prilikom, pored ostalog, postavio im je pitanje o tome kada rukovodstvo ustanka u Bosni i Hercegovini misli održati svoju bosansku skupštinu.

Ovo pitanje je članove Pokrajinskog komiteta za Bosnu i Hercegovinu dočekalo nespremno da daju odgovor, međutim, postavljen je problem koji je tražio razrješenje. Vrlo brzo se o tome povela diskusija u PKKPJ za Bosnu i Hercegovinu.

Imajući u vidu rezultate postignute na okupljanju sva tri bosanskohercegovačka naroda o narodnooslobodilačkom pokretu, Pokrajinski komitet je uvidio da je ideja o autonomiji Bosne i Hercegovine prevaziđena, te je među članovima bosanskohercegovačkog rukovodstva brzo prevladalo stanovište da Bosna i Hercegovina treba dobiti status federalne jedinice, te da je to najpravednije i najbolje rješenje za sve narode Bosne i Hercegovine.

Istaknuto je da, iako Bosna i Hercegovina nije nacionalno homogena zemlja, ona vjekovima postoji kao posebna kulturno-historijska cjelina sa svojim specifičnostima.

Ovaj stav Pokrajinskog komiteta koji je saopćen Centralnom komitetu KPJ o Bosni i Hercegovini kao posebnoj i ravnopravnoj federalnoj jedinici u sastavu federativne Jugoslavije, naišao je na otpor od nekih članova Centralnog komiteta KPJ kao i Vrhovnog štaba NOVJ-a.

Naime, protivnici rješenja³⁶ da Bosna i Hercegovina bude posebna i ravnopravna federalna jedinica u budućoj jugoslavenskoj zajednici polazili su od teze da ne postoji posebna bosanska nacija, već da se radi o višenacionalnom prostoru te zbog toga ne postoji osnova za oformljivanje posebne, bosanskohercegovačke federalne jedinice. Oni su bili zagovornici koncepta koliko nacija toliko i federalnih jedinica, a za Bosnu i Hercegovinu su stajali na stanovištu da treba biti autonomna pokrajina.

Međutim, predstavnici Pokrajinskog komiteta za Bosnu i Hercegovinu, odnosno, rukovodeći ljudi narodnooslobodilačkog pokreta za Bosnu i Hercegovinu, a prije svih: Avdo Humo, Rodoljub Čolaković, Pašaga Mandžić, Uglješa Danilović, Mile Perković, Hasan Brkić, Sulejman Filipović i drugi, oštro su se suprotstavili ovakvom mehaničkom gledanju na

³⁶ Ideji Bosne i Hercegovine kao posebne federalne jedinice naročito su se suprotstavljali srbijanski i crnogorski članovi rukovodstva NOP-a Jugoslavije: Moša Pijade, Sreten Žujović Crni te Milovan Đilas.

rješenje nacionalnog pitanja u budućoj federativnoj Jugoslaviji i insistirali su na ravnopravnom tretmanu Bosne i Hercegovine naspram drugih federalnih jedinica.

Oni su smatrali da samo takvo rješenje može biti pravi odgovor šovinistima svih boja u pogledu njihovih pretenzija prema Bosni i Hercegovini, te da Bosnu i Hercegovinu treba proklamirati kao zemlju koja nije ni srpska, ni hrvatska, ni muslimanska nego je i srpska, i hrvatska, i muslimanska.³⁷

Naime, njihov stav je bio da je Bosnu i Hercegovinu zbog izmiješanosti muslimanskog, srpskog i hrvatskog stanovništva, koja je prisutna na cijelom prostoru Bosne i Hercegovine čineći je nedjeljivom cjelinom, nemoguće priključiti Srbiji ili Hrvatskoj, a da to ne bude na štetu nekog od ova tri naroda, a posebno bošnjačkog naroda. Također, pokušaj dijeljenja Bosne i Hercegovine bio bi protivan njenoj prirodi i kao takav predstavljao bi katastrofalno rješenje.

Bosna i Hercegovina je u tom smislu trebala biti paradigma međunacionalnog izmirenja kako na njenom tlu tako i šire, na jugoslavenskom. Ostalo je da se ovaj čvor razriješi u razgovoru s Josipom Brozom Titom. Prije toga ostvaren je razgovor s Edvardom Kardeljom, čovjekom koji je smatran prvim ideologom i teoretičarem KPJ. Argumente Pokrajinskog komiteta Kardelj je prihvatio nakon čega je uslijedio razgovor s Titom o tom pitanju koji je, imajući u vidu da je on dao inicijativu za obrazovanje ZAVNOBiH-a, taj prijedlog objeručke prihvatio.

Nakon toga preovladalo je stanovište da se Bosna i Hercegovina konstituira kao posebna ravnopravna federalna jedinica u sastavu Demokratske federativne Jugoslavije.

Ovakvo rješenje je bilo najpravednije za Bosnu i Hercegovinu.

Nakon što je konačno zauzet stav u vezi s pitanjem položaja i uloge Bosne i Hercegovine u budućoj jugoslavenskoj zajednici, uslijedile su pripreme za održavanje Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine.

U to vrijeme, treba imati u vidu, dvije trećine Bosne i Hercegovine je bilo oslobođeno. Okupatoru i domaćim izdajnicima naneseni su značajni udarci. Sistem narodne vlasti uspješno je funkcionirao s tri oblasna, deset okružnih i tri sreska narodnooslobodilačka odbora. Općinskih narodnooslobodilačkih odbora je bilo preko dvjesta, a seoskih preko hiljadu.³⁸

³⁶ Zbornik, 1968, ZAVNOBiH dokumenti 1943–1944, knjiga prva, Veselin Masleša, Sarajevo, str. 73.

³⁷ Pozderac, H. (1975) Stvaranje i razvoj socijalističke Bosne i Hercegovine, Prosvjetni list, Sarajevo.

Na frontovima Bosne i Hercegovine, pored boraca iz drugih područja Jugoslavije, postojale su i uspješno se borile dvadeset tri bosanskohercegovačke brigade i dvadeset pet partizanskih odreda. Oformljene su bile i dvije divizije kao i Prvi bosanski korpus. Ilegalni pokret na neoslobođenoj teritoriji je u tom periodu bio itekako snažan.³⁹

Time je, imajući u vidu cijeli tadašnji jugoslavenski prostor, Bosna i Hercegovina bila središte najkрупnijih i presudnih događaja kako na vojnom tako i na političkom planu.

Sve ovo omogućilo je da dođe do sazivanja delegata narodnooslobodilačkog pokreta iz Bosne i Hercegovine i održavanja osnivačke skupštine, odnosno prvog zasjedanja Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine. Smatra se da se početak ovog historijskog događaja zbilo u noći 25. novembra u Mrkonjić-Gradu⁴⁰ (Varcar-Vakufu) te da je zahvatio dva kalendarska dana: 25. i 26. novembar.

Osnivačkoj skupštini ZAVNOBiH-a prisustvovalo je 247 delegata iz svih krajeva Bosne i Hercegovine.

Ta skupština je tom prilikom izabrala 173 vijećnika ZAVNOBiH-a. Glasalo se ponaosob za svakog predloženog vijećnika i svaki je izabran jednoglasno.

Potom je Avdo Humo predložio listu vijećnika AVNOJ-a iz Bosne i Hercegovine, te je tom prilikom, također, jednoglasno izabrano 58 vijećnika AVNOJ-a iz Bosne i Hercegovine.⁴¹

Nakon toga, član radnog predsjedništva Rodoljub Čolaković je u ime izabranog ZAVNOBiH-a predložio Skupštini listu članova Prezidija ZAVNOBiH-a. Za svakog člana Prezidija glasalo se ponaosob. Svi prijedlozi su usvojeni jednoglasno.

Time je izabran Prezidij od 31 člana, uključujući Predsjedništvo Prezidija ZAVNOBiH-a koje se sastojalo od pet članova, i to: predsjednika na čije mjesto je izabran dr. Vojislav Kecmanović Đedo, ljekar po profesiji, koji je time ušao u historiju kao prvi predsjednik ZAVNOBiH-a, tri potpredsjednika (Avdo Humo, književnik, član AVNOJ-a kao prvi, Aleksandar Preka, bivši

³⁸ Isto.

³⁹ Osnivačka skupština je održana u najvećoj prostoriji u Mrkonjić-Gradu koja je ranije bila krčma. Ova prostorija je za ovu priliku okrećena, očišćena, ukrašena zastavama, slikama, ćilimima i parolama. Također, napravljen je i podij za Predsjedništvo te govornica s koje su vijećnici istupali. Vidi: Čolaković, R. (1956) *Zapisi iz oslobodilačkog rata*, knjiga II, Prosveta, Beograd.

⁴⁰ Prijedloge za listu vijećnika ZAVNOBiH-a i listu vijećnika AVNOJ-a i njihovih zamjenika iz Bosne i Hercegovine, koje je dao član radnog predsjedništva Avdo Humo, vidi opširnije: Zbornik, 1968, ZAVNOBiH dokumenti 1943–1944, knjiga prva, Veselin Masleša, Sarajevo, str. 58–68.

narodni poslanik HSS-a kao drugi i Đuro Pucar Stari, član Oblasnog NOO te član AVNOJ-a kao treći potpredsjednik) i sekretara na čije mjesto je izabran Hasan Brkić, politički komesar XXVII divizije.⁴²

Na ovom skupu jednoglasno je usvojena Rezolucija ZAVNOBiH-a i Proglas naroda Bosne i Hercegovine. Rezolucija ZAVNOBiH-a ima poseban značaj u pogledu postavljanja temelja obnovi bosanskohercegovačke državnosti te je shodno tome neophodno izvršiti analizu njene sadržine.

Tako se u Rezoluciji najprije navodi da su se prvi put u historiji Bosne i Hercegovine sastali predstavnici srpskog, hrvatskog i muslimanskog naroda kako bi na osnovu rezultata oružane borbe naroda Jugoslavije i naroda Bosne i Hercegovine donijeli političke odluke o uređenju zemlje onako kako to najviše odgovara njihovoj volji i interesima.

Time se, dakle, naglašava da je odluka o sudbini Bosne i Hercegovine data u ruke njenim narodima bez upliva vanjskog elementa. Tako su se narodi Bosne i Hercegovine nakon 480 godina, odnosno od sloma srednjovjekovne bosanske države 1463. godine koji se desio padom Jajca i pogubljenjem posljednjeg bosanskog kralja, Stjepana Tomaševića, od Osmanlija, ponovo našli u poziciji da odlučuju o svojoj zemlji.

Pritom treba imati u vidu da je ZAVNOBiH oformljen na jedan demokratski način, odnosno da su o sudbini Bosne i Hercegovine odlučivali vijećnici ZAVNOBiH-a, njih 173, koji su izabrani, istina, ne neposredno od naroda nego preko prisutnih 247 delegata, dakle, na posredan način, što se itekako može opravdati okolnostima da je ovo zasjedanje održano u ratnim okolnostima. U ovome leži i legitimitet i valjanost odluka koje su donijete na prvom zasjedanju ZAVNOBiH-a.

ZAVNOBiH-a je na svom prvom zasjedanju održanom 25. i 26. novembra 1943. god., razmatrajući pitanja vanjske i unutrašnje politike, donio Rezoluciju formuliranu u šest zaključaka.

Iz aspekta obnavljanja državnosti Bosne i Hercegovine najvažniji zaključci sadržani su pod tačkama 4. i 5. Rezolucije ZAVNOBiH-a.

⁴¹ Članovi Prezidija koje je Skupštini predložio član radnog predsjedništva Rodoljub Čolaković, a koji su jednoglasno prihvaćeni su: potpukovnik dr. Vaso Butozan, Ismet Bektašević, Jure Begić, Bogomir Brajković, Ante Babić, Rodoljub Čolaković, Hamdija Čemerlić, Uglješa Danilović, Pero Đukanović, Simo Eraković, pukovnik Sulejman Filipović, potpukovnik Rade Hamović, Dušan Ivezić, Abdulah Kunosić, Osman Karabegović, Ante Kamenjašević, Husnija Kurt, Vojo Ljujić, Jovo Mitrašević, Hadži-Mehmed Mujkić, Pašaga Mandžić, Muhamed Sudžuka, Novak Mastilović, Boško Šiljegović, Vlado Šegrt, Niko Tolo. Isto, str. 68–69.

Tako pod tačkom 4. Rezolucije stoji: „Narodi Bosne i Hercegovine stvaraju u zajednici s ostalim narodima Jugoslavije novu demokratsku federativnu Jugoslaviju slobodnih i ravnopravnih naroda, u kojoj će biti zajamčena puna ravnopravnost njenim narodima. Narodi Bosne i Hercegovine u zajednici s drugim narodima Jugoslavije, zajedničkim naporima kroz oružanu borbu za slobodu i nezavisnost, izvojevali su pravo da urede svoju zemlju onako kako to najviše odgovara volji i interesima i njih samih i svih naroda Jugoslavije.”⁴³

Dalje, pod tačkom 5. izražena je volja naroda u Bosni i Hercegovini da njihova zemlja koja nije ni srpska, ni hrvatska, ni muslimanska nego i srpska, i hrvatska, i muslimanska bude slobodna i zbratimljena Bosna i Hercegovina, u kojoj će biti osigurana puna ravnopravnost i jednakost Srba, Muslimana i Hrvata.

Istaknuto je da je Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine jedino političko predstavništvo naroda Bosne i Hercegovine.

Ukazano je na ravnopravnost naroda Bosne i Hercegovine s ostalim narodima u izgradnji demokratske federativne Jugoslavije.

Održavanjem ZAVNOBiH-a narodi Bosne i Hercegovine zajedničkim snagama stvorili su svoju federalnu jedinicu u vatri narodnooslobodilačke borbe, koja je voljom njenih delegata na drugom zasjedanju AVNOJ-a, nekoliko dana kasnije, postala sastavni dio Demokratske federativne Jugoslavije.

ZAVNOBiH je, također, prihvaćen od naroda i kao najviši organ vlasti u federalnoj Bosni i Hercegovini iako u samim dokumentima s prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a stoji da je on najviše „političko predstavništvo NOP-a Bosne i Hercegovine”.

Zvanično najviši zakonodavni i izvršni organ u Bosni i Hercegovini ZAVNOBiH je postao na svom drugom zasjedanju u Sanskom Mostu održanom od 30. juna do 2. jula 1944. godine.

Odluke donijete na prvom zasjedanju ZAVNOBiH-a imale su svoje pozitivne odjeke i u pogledu daljnjeg jačanja i širenja narodnooslobodilačkog pokreta u Bosni i Hercegovini, jer je došlo do tješnjeg povezivanja naroda u Bosni i Hercegovini. One su trebale biti garant za svaki narod u Bosni i Hercegovini da neće biti izigran.

⁴² Zbornik, 1968, ZAVNOBiH dokumenti 1943–1944, knjiga prva, Veselin Masleša, Sarajevo, str. 54.

Literatura

1. Borovčanin, D. (1979) *Izgradnja bosanskohercegovačke državnosti u uslovima NOR-a*, Svjetlost, Sarajevo.
2. Čolaković, R. (1956) *Zapisi iz oslobodilačkog rata*, knjiga II, Prosveta, Beograd.
3. Dedijer, V. – A. Miletić (1990) *Genocid nad muslimanima*, Svjetlost, Sarajevo.
4. Demirović, M. (1999) *Bosna i Bošnjaci u srpskoj politici*, Ekonomski fakultet Bihać i Pravni fakultet Bihać, Bihać.
5. Fira, A. (1979) *Ustavno pravo*, Privredni pregled, Beograd.
6. Ibrahimagić, O. (1997) *Državnost i nezavisnost Bosne i Hercegovine*, Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo.
7. Ibrahimagić, O. (1999) *Politički sistem Bosne i Hercegovine*, Magistrat, Sarajevo.
8. Imamović, M. (1997) *Historija Bošnjaka*, Preporod, Sarajevo.
9. Petranović, B. – M. Zečević (1987) *Jugoslovenski federalizam: Ideje i stvarnost*, Prosveta, Sarajevo.
10. Pozderac, H. (1975) *Stvaranje i razvoj socijalističke Bosne i Hercegovine*, Prosvjetni list, Sarajevo.
11. Sućeska, A. (1995) *Državno-pravni razvitak Bosne i Hercegovine*, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo.
12. Zbornik, 1968., ZAVNOBiH dokumenti 1943–1944, knjiga prva, Veselin Masleša, Sarajevo.